

УДК 330.101

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/166-3>**Махова Л. В.**

аспірант,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Makhova Liliia

V. N. Karazin Kharkiv National University

ЗМІНА ВЕКТОРІВ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТНК ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядається зміна векторів стратегічного розвитку діяльності ТНК під впливом глобальної трансформації зовнішнього середовища за рахунок технологічних інновацій, економічної глобалізації та демографічних чинників. Обґрунтовується, що бурхливий розвиток інформаційних технологій радикально змінює саму суть створення нових цінностей: темп технологічних змін і масового впровадження інновацій наростає, у високотехнологічних галузях знання стає ключовим ресурсом. При цьому багато особливостей глобальних ТНК визначаються галузевими характеристиками. Робиться висновок, що ТНК переходять до стратегічного переформування діяльності з урахуванням потреб інформаційної економіки. Найважливіші аспекти діяльності провідних ТНК пов'язані з інноваціями, фінансовими операціями, передовими прийомами менеджменту, зростанням нематеріальних активів.

Ключові слова: глобалізація, зовнішнє середовище, інновації, транснаціональні корпорації, глобальні компанії, глобальні ланцюжки доданої вартості, конкурентні переваги.

CHANGING VECTORS OF TNC'S STRATEGIC DEVELOPMENT UNDER THE GLOBAL EXTERNAL ENVIRONMENTAL TRANSFORMATION

The article considers the change of vectors of strategic development of TNCs under the influence of global transformation of the external environment due to technological innovations, economic globalization and demographic. A multipolar world has emerged, in which the vector of economic development is moving to Asia, where the main forces are China and India. It is substantiated that the rapid development of information technology radically changes the very essence of creating new values: the pace of technological change and mass introduction of innovations is growing, in high-tech industries knowledge is becoming a key resource. Globalization has changed the approaches of TNCs to the ratio of corporate development strategy and development strategies of certain business units. The activities of TNCs today are not characterized by the creation of new foreign industries, and the acquisition of existing promising firms. Economic power allows the largest modern TNCs to significantly push the boundaries of the company. It is determined that the characteristic features of modern TNCs are that they are diversified broadly diversified holding structures with huge economic capacity, which, along with the parent company includes numerous foreign branches and subsidiaries, occupying a dominant position in the process of creation. additional value and division of labor, which leads to obtaining and maintaining through transfer pricing and other special mechanisms of monopoly profits, which are characterized by the existence of a single title of global property, reflecting the formation of international (transnational) financial elite. At the same time, many features of global TNCs are determined by industry characteristics. It is concluded that TNCs are moving to a strategic transformation of their activities taking into account the needs of the information economy. The most important aspects of the activities of leading TNCs are related to innovation, financial operations, advanced management techniques, growth of intangible assets.

Keywords: globalization, environment, innovation, multinational corporations, global companies, global value chains, competitive advantage.

JEL classification: F18, F23, F64

Постановка проблеми. Зовнішнє середовище економічної діяльності все більше визначається впливом економічної глобалізації, демографічними змінами, динамічним поширенням нових технологій. Фірмам доводиться оперувати в умовах зростання глобальної міграції, враховувати зміни якісних характеристик робочої сили, способу життя і споживання населення. У розвинених країнах населення старіє, одночасно підвищується якість людського капіталу. У країнах, що розвиваються, скорочується приплив дешевої робочої сили на ринок праці. Ці явища породжують суттєвий дефіцит робочої сили у віці молодше 60–65 років у розвинених країнах. При цьому загальне зростання населення на Землі триває: у 2020 р. чисельність населення земної кулі перевищила 7,8 млрд осіб, за прогнозами, до 2050 р. становитиме від 8,3 до 10,2 млрд осіб. [1].

Кардинальні та стрімкі зміни, пов'язані з процесами глобалізації, стосуються всіх боків і аспектів економічної діяльності й пов'язані із глибинною перебудовою світового відтворювального процесу. Глобальна економіка стає все більш єдиною з погляду як продуктивних сил, так і виробничих відносин, і має тенденцію до формування єдиної планетарної економіки у віддаленій перспективі. Істотне скорочення витрат на транспортні та інформаційно-комунікаційні технології дозволило багатьом фірмам фрагментувати виробничий процес, переносячи його до інших регіонів та континентів. Внаслідок чого глобалізація не тільки прискорилося, але й багато в чому стала протікати інакше, ніж 15–20 років тому. Інтенсифікація обміну ідеями і технологіями, дерегулювання ринків, свобода фінансових трансакцій – всі ці прояви глобалізації сприяли зростанню торгівлі товарами й особливо послугами, прискоренню і збіль-

шенню руху капіталу, зростанню мобільності робочої сили, а також культурному взаємозбагаченню та поглибленню економічної інтеграції [2].

Поряд із посиленням нерівності між окремими країнами посилюється економічна взаємозалежність різних країн і регіонів. У світовій економіці склався багатополосний світ, в якому існує кілька центрів сили. США втрачають роль основного локомотива світового економічного розвитку, все більше поступаючись Китаю [3]. За даними Світового банку, ще в 2014 р. ВВП Китаю перевищив ВВП США за ПКС. Навіть якщо рахувати не за ППС, за поточними валютними курсами, за умови середньорічного зростання ВВП КНР близько 7%, то обсяг китайської економіки через 20 років досягне 40 трлн дол. США. Але й при уповільненні темпів економічного зростання КНР, що відповідає середньостроковому потенціалу розвитку китайської економіки і потребам стратегії державного розвитку, обсяг китайської економіки рано чи пізно перевищить економіку США. При цьому китайська економіка, будучи тісно взаємопов'язаною з американською, все ще істотно залежить від останньої за інвестиціями, імпортом товарів і особливо технологій [4].

Важливою тенденцією, яка характеризує сучасну зовнішню середовище діяльності транснаціональних компаній (ТНК), є зсув фокуса ділової активності в бік перспективних зростаючих країн і ринків, таких як Китай, Індія, Бразилія, Мексика, Індонезія, В'єтнам та інші [3]. Ці ринки одночасно переживають індустріалізацію на новій технологічній базі та стрімку урбанізацію. Ще відносно недавно, на початку 2000-х років, корпоративні центри (материнські компанії) 95% найбільших світових компаній розташовувалися в західних розвинених країнах. Однак, за прогнозами, за збереження наявних тенденцій до 2025 року більше половини корпорацій з оборотом понад 1 млрд дол. США розташовуватимуться у країнах, що розвиваються [4]. Дійсно, найбільш важливими для ТНК ринками лише протягом останнього десятиліття стали країни БРІКС, темпи зростання яких були вищі за середньосвітові. Однак останніми роками зростання економіки країн цієї групи дещо сповільнюється, інфляція збільшується, росте вартість праці, збільшуються політичні ризики, все більше відчувається нерозвиненість їхньої інфраструктури та тягар адміністративно-бюрократичних бар'єрів. Тому на сучасному етапі світового науково-технічного розвитку розвинені країни знову стають привабливими, незважаючи на повільне зростання їх ВВП та фінансові проблеми, що стають усе більш регулярними. Важливими перевагами цих країн залишаються висококваліфікована й високоефективна робоча сила, розвинені ринкові інститути та інфраструктура, емні ринки, здатність до інновацій і легкість обміну технологіями. Дешева енергія, високий інвестиційний і організаційний потенціал компаній, політичне й економічне середовище, що стимулюють розвиток підприємництва і загалом сприяють реіндустріалізації всередині цих країн і планам щодо повернення частини високотехнологічних транснаціональних виробництв до інших розвинених країн. Наприклад, за прогнозами, до 2025 року від 10 до 30% промислових товарів, які зараз виробляються в Китаї, можуть проводитися в США, щорічно збільшуючи їх ВВП на 20–50 млрд дол. [5]. Привабливими для прямих іноземних інвестицій

(ПШ) провідних ТНК стають Туреччина, Мексика, Індонезія, Перу, Чилі, Малайзія, В'єтнам, Польща, Філіппіни і деякі інші країни, що динамічно розвиваються. З погляду конфігурації сил у світовій економіці слід зазначити уповільнення економічного розвитку Європи і тривалу стагнацію в Японії.

Всі ці зміни зовнішнього середовища економічної діяльності, пов'язані з процесами глобалізації, актуалізують їх дослідження, спрямовані на характеристику сучасних ТНК та визначення векторів їх подальшого розвитку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дедалі більше з'являється досліджень щодо нових сучасних проблем та перспектив розвитку ТНК і дедалі більше зарубіжних та вітчизняних науковців приділяють увагу в своїх працях тематиці міжнародної економічної діяльності, зокрема Дж. Даннінг, С. Лундан, М. Яворек, М. Кужель [6], Д. Лукьяненко [7], І. Ханін, І. Сазонець [8], Ю. Козак, Н. Логвінова, С. Якубовський [9] та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових напрацювань щодо наведених питань, глобальні тенденції розвитку зовнішнього середовища міжнародної діяльності досліджені фрагментарно і вимагають детальнішого розгляду.

Мета статті полягає в аналізі сучасних векторів стратегічного розвитку діяльності ТНК під впливом глобальної трансформації зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Важливою рисою сучасного зовнішнього середовища став величезний економічний вплив нових технологій за їх широкого застосування й доступності. Комбінація інтернету, технологій та глобалізації зумовила виникнення нової економіки, заснованої на управлінні інформацією та інформаційними галузями. Інформаційні технології вже прискорили глобалізацію ринків, трансформацію галузевих структур, призвели до підвищення вимог покупців. Інформаційні технології та інтернет дозволяють збільшити продуктивність працівників розумової праці в такому же ступені, як свого часу сила пари збільшила фізичну силу робітника [10].

Темп технологічних змін і масового впровадження інновацій наростає. Для залучення 50 млн слухачів радіо знадобилося 38 років, а Facebook зумів залучити 600 млн користувачів за перші п'ять років свого існування. Китайська мобільна комунікаційна система передачі текстових і голосових повідомлень QQ, розроблена китайською компанією Tencent, за 10 років охопила 647,6 млн користувачів. Ще 20 років тому мобільні телефони мало менше, ніж 3% населення планети, а у 2020 р. кількість користувачів мобільного зв'язку перевищила 5,23 млрд осіб, що більше ніж 75% населення планети [11].

Вплив технологій посилено швидким поширенням заснованих на цих технологіях бізнес-моделей, від мобільних додатків для пошуку, виклику й оплати таксі або приватних водіїв компанії Uber і пошуку для проживання вільних квартир по всьому світу Airbnb до онлайн-торгових платформ типу Alibaba або Amazon. Величезна швидкість технологічних змін та інновацій призводить до скорочення життєвого циклу фірм. Компанії, які раніше інших зуміли усвідомити переваги нових технологій, отримують піонерські конкурентні переваги й починають тіснити колишніх

лідерів. За низкою ознак вже у найближчій перспективі, приблизно до 2025 р., можна очікувати більш чіткої кристалізації напрямів майбутнього магістрального технологічного розвитку і початку радикальної модернізації економіки на цій основі. Велими складно в точності передбачити, які технології й процеси складуть ядро нового технологічного укладу, але ж можна із впевненістю говорити про такі з них, як штучний інтелект і розвиток робототехніки, нанотехнології, генна інженерія і клітинні технології, самокерований роботизований транспорт, інтернет речей, різке зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва, поява матеріалів і організмів із наперед заданими властивостями тощо. Продовжиться цифрова революція у всіх її проявах. Темп інноваційних змін вже зараз є стрімким. Це добре ілюструє статистика, що відноситься до інтернету речей. Якщо у 2017 р. обсяг світового ринку інтернету речей оцінювався в 110 млрд дол., то у 2021 р. він прогнозується у 418 млрд дол., а в 2021 р. – до 1567 млрд дол. [12]. Нині за сукупністю ознак можна припустити, що першими в шостий технологічний уклад входитимуть компанії США, Євро-союзу, Японії, Республіки Корея і Тайваню.

Найважливішими учасниками цих процесів виступають ТНК, які є головними суб'єктами світової економіки. Це в основному багатогалузеві концерни і холдинги, які реалізують інвестиції, виробництво, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) і збут у глобальному масштабі, найчастіше в межах глобальних ланцюжків доданої вартості, на основі кооперації праці працівників багатьох підрозділів, розташованих у різних країнах і об'єднаних єдиним титулом власності, з метою досягнення панування на певних світових ринках для отримання прибутку вище за середньогалузевий.

Сукупні ПШ всіх ТНК нині відіграють більш істотну роль, ніж торгівля. ТНК контролюють третину капіталів приватного сектору усього світу та до 90% світових ПШ, що становили в 1990 р. більше 3,893 трлн дол., а в 2018 р. зросли до 196,625 трлн дол. Обсяг продажів закордонних філій ТНК зріс із 4,723 трлн дол. в 1990 р. до 94,508 трлн дол. у 2018 р., з яких частка експорту ТНК зросла з 1,498 трлн дол. в 1990 р. до 11,721 трлн дол. в 2018 р., при тому, що весь світовий обсяг експорту становив у 2018 р. 25,36 трлн дол. У 2018 р. закордонні філії й дочірні компанії ТНК вираховували додану вартість на суму 7,492 трлн дол. при глобальному ВВП 128,7 трлн дол. Хоча чисельність ТНК відносно невелика, їх внесок у загальний ВВП, зростання продуктивності праці і зайнятість у найважливіших секторах економіки величезний. Найбільш значущим є вплив ТНК на ринок таких найважливіших секторів економіки, як інформаційно-комунікаційні технології, обробна і видобувна промисловість, бізнес-послуги, оптова торгівля, фінанси і банки, інфраструктура [13, р. 73–78].

За даними ЮНКТАД, в 2019 р. у світі налічувалося приблизно 89 тис. нефінансових ТНК, які контролювали приблизно 790 тис. філій і дочірніх компаній [14]. Але основу всієї світогосподарської системи визначає значно менша кількість ТНК. Можна говорити про кілька сотень найбільших ТНК, які разом з організованими і керованими ними ланцюжками доданої вартості становлять ядро сучасної глобальної економіки.

Наприклад, за рейтингом Forbes у 2020 р. до низки найбільших глобальних компаній увійшли 2 тис. ТНК з приблизно 60 країн світу, річний обсяг продажів більшості яких перевищує 1 млрд дол., а капіталізація – 2 млрд дол. У 2020 р. сумарна капіталізація цих ТНК перевищила 53 трлн дол., загальний обсяг продажів – 43 трлн дол., сумарний прибуток – 5 трлн дол., а загальна вартість активів – 192 трлн дол. [15].

У процесі поглиблення глобалізації змінюється національна приналежність ТНК. Згідно зі згаданим рейтингом, в 2020 р. найбільше (579) компаній зі США. На другому місці з чисельністю 232 – китайські (КНР і Гонконг) фірми, на третьому – японські (218), на четвертому – британські (95). Взагалі у Європі – 486, в Азії – 691, в Північній Америці – 645 компаній. Дуже динамічно розвиваються ТНК з Китаю (232), Республіки Корея (66) та Індії (56). Американські ТНК займають особливе місце у світовій економічній системі. Протягом довгого часу вони були абсолютними лідерами за розмірами, економічною могутністю, ступенем домінування на галузевих ринках і впливом на всю світову економіку [15]. Найбільші фірми США довгі роки очолювали також і першу десятку найбільших компаній світу. Однак останнім часом ситуація істотно змінилася. Серед 10 найбільших глобальних фірм, за версією журналу Forbes 2020 року, 5 компаній були американськими, а 5 – китайськими, при цьому перші 4 місця займали саме найбільші китайські банки, що відображає сучасне співвідношення сил у світовій економіці [15]. Характерною рисою останніх років є бурхливий розвиток ТНК таких країн, як Китай, Індія, Бразилія, Мексика, Сінгапур, Тайвань, Гонконг, Малайзія, Республіка Корея. ТНК цих країн, творчо застосовуючи відомі моделі розвитку, зуміли доповнити їх додатковими конкурентними перевагами, що зумовлені особливостями місцевих ринків, а також специфікою формування і розвитку на них ТНК. Максимальна кількість ТНК зосереджена у фінансово-банківській сфері (434), нафтогазовій галузі (136) і в будівництві (121). Серед 2000 найбільших ТНК особливо роль відіграють компанії таких секторів економіки, як фінанси, інформаційні технології і програмні продукти, нафтогазові компанії, автомобілебудування, будівництво, інфраструктура, фармацевтика, харчова промисловість. ТНК тісно пов'язані зі світовим фінансовим ринком, провідними світовими банками, визнаючи напрямки і потоки інвестицій [15].

Характерними рисами сучасних ТНК є, по-перше, те, що сучасні ТНК – це багатогалузеві широко диверсифіковані компанії, що володіють величезною економічною потужністю, найчастіше порівнянною з економічною потужністю національних держав, і які оперують, як правило, в масштабах всієї земної кулі. Виробництво і збут все більше відбуваються ТНК на території великої кількості країн, виходячи з оптимізації глобальних витрат, доступності виробників напівфабрикатів і комплектуючих, а також наявності кінцевих споживачів. У діяльності сучасних ТНК радикально змінюється значення ринків окремих країн як для збуту, так і для проведення НДДКР. Останніми роками відбувалися суттєві зміни в управлінні глобальними ланцюжками доданої вартості ТНК. Ці ланцюжки, засновані на можливостях фрагментації виробництва додаткової вартості, найчастіше виходять за організа-

цінні рамки ТНК, але ефективно ними управляються і контролюються. Застосування глобальних ланцюжків доданої вартості передбачає фрагментацію виробничих процесів із метою зменшення витрат у глобальних ланцюжках створення вартості за зростаючого міжнародного аутсорсингу проміжних операцій і функцій.

По-друге, сучасні ТНК – це в основному холдингові структури зі складною системою управління, до складу яких поряд із материнською компанією (корпоративним центром) входять численні закордонні філії, дочірні, внучаті і залежні компанії, розташовані в різних країнах і регіонах, що функціонують у рамках єдиних корпоративних ланцюжків створення вартості і поділу праці. Інтеграція в рамках ланцюжків доданої вартості знаходить своє вираження у зростанні торгівлі всередині фірми напівфабрикатами і послугами. Статистика торгівлі всередині фірми фрагментарна, і далеко не всі країни її виділяють. Але наочне уявлення дають дані щодо внутрішньофірмової торгівлі товарами в 2019 р, які становили 49% для імпорту в США і 35% для експорту з США. Частка торгівлі всередині фірми послугами корпорацій США становила в 2019 р. 25% з імпорту і 28% – з експорту послуг [13]. Залежно від галузі, історії розвитку, стратегії та організаційної культури ТНК для діяльності материнської компанії характерний більший або менший ступінь централізації чи децентралізації. Діяльність ТНК організована через органи групового управління – стратегічні центри господарювання, які об'єднують схожі виробничі відділення і, як правило, наділені статусом центрів прибутку. На відміну від колишніх, сучасні ТНК прагнуть не стільки до створення нових зарубіжних виробництв, скільки до придбання існуючих фірм, що вже мають значну частку зростаючого перспективного ринку, з подальшою їх інтеграцією в поточні операції.

По-третє, для ТНК характерно існування єдиного титулу глобальної власності, що відображає формування міжнародної (транснаціональної) фінансової еліти. Оскільки основна юридична форма організації сучасних ТНК – акціонерні товариства, акції та облигації яких вільно котуються на біржах і є об'єктом міжнародного переливу капіталу від різних міжнародних інвесторів, у низці випадків важко говорити про національну приналежність основного капіталу. Існують різноманітні форми зв'язку ТНК з фінансовим ринком. Так, американські ТНК формувалися в умовах розвинутого фінансового ринку, тому в США представлені два основних типи корпорації. У першому типі консолідуючим ядром групи виступають фінансові інститути, у другому – компанії, чий активи пов'язані з виробничим капіталом. До найбільш відомих корпоративних груп США, основу яких становлять найбільші фінансові інститути, відносяться: JPMorgan Chase & Co, Bank of America, Wells Fargo, Citigroup, Goldman Sachs Group, Morgan Stanley, Bank of New York Mellon Corporation та інші [13]. На основі великих промислових компаній виникли такі корпорації, як General Motors, Ford Motors, General Electric, Caterpillar, ExxonMobil, Procter & Gamble, Kraft, Toyota. До ТНК з домінуванням у власності банківського капіталу можна, в цілому, віднести німецькі та японські компанії. Нині більшість ТНК є публічними компаніями, акції яких торгуються на біржах. Існують дуже великі приватні ТНК, але значного поширення набули і так звані державні ТНК.

Для публічних ТНК, таких як Apple, ExxonMobil, Intel або Amazon, характерна фінансова форма власності, коли компаніями реально управляє професійний вищий менеджмент в інтересах транснаціональних власників, яких, як правило, представляють інституційні інвестори. Інституційні інвестори істотно впливають на управління ТНК, оскільки зазвичай їхня частка в акціонерному капіталі досить значна. Наприклад, у компанії ExxonMobil – 51%, Apple – 62%, General Motors – 71%, BMW – 40,6%. Так, за оцінками, всього 147 фінансових інститутів і компаній контролюють приблизно 40% активів світових компаній. Всього 13 інвестиційних фірм і банків (Barclays PLC, Black Rock Inc., Capital Group Companies Inc., FMR Corporation: Fidelity Worldwide Investment, AXA Group, State Street Corporation, JP Morgan Chase & Co., Legal & General Group PLC (LGIMA), Vanguard Group Inc., UBSAG, Bank of America / Merrill Lynch, Credit Suisse Group AG, Allianz SE (Owners of PIMCO) PIMCO-Pacific Investment Management Co.) через свої ради директорів, до яких входить 161 особа, управляють активами у розмірі понад 23,9 трлн дол., а ще 25 інвестиційних фондів управляють 18,8 трлн дол. транснаціональних активів [6].

По-четверте, найбільші ТНК займають значні або домінуючі позиції в процесі створення додаткової вартості, що веде до отримання та збереження за допомогою трансфертних цін та інших спеціальних механізмів монополюючи високі прибутків. ТНК мають можливість не тільки привласнювати додаткову вартість, створену в їх дочірніх компаніях і філіях, а й частку додаткової вартості, створеної за межами корпорації завдяки стандартам, брендингу, рекламі, патентам, торговим секретам, що впроваджуються ТНК.

Найважливіші риси діяльності ТНК визначаються їх галузевими характеристиками. У сировинних ТНК найбільше значення мають внутрішні ресурси, при цьому вплив зовнішнього міжнародного підприємницького середовища є вельми суттєвим. Для отримання ресурсних переваг активно реалізуються стратегії злиття і поглинань. Становище сировинних ТНК тісно пов'язане зі стадіями циклу розвитку світової економіки, інноваціями у виробництві та споживанні сировинних товарів і великими коливаннями цін на сировинних ринках. Наприклад, масове розроблення сланцевого газу і нафти в США привели до драматичних змін на світовому ринку вуглеводнів. На становище ТНК традиційних виробничих галузей величезний вплив мають технологічне лідерство на основі ефективного функціонування глобальних виробничих ланцюжків, заснованих на поєднанні власного виробництва та аутсорсингу, збереження високої частки ринку і оптимізація витрат, розумна диференціація продукції, високий рівень сервісу й тісні відносини зі споживачами, наявні фінансові ресурси, популярність бренду тощо. Для ТНК високотехнологічних секторів характерні динамічна гостра конкуренція за лідерство, зміна технологічних пріоритетів, швидке старіння наявних корпоративних знань і нематеріальних активів, необхідність постійного високого темпу інновацій, не пов'язаного безпосередньо з обсягом витрат на НДДКР, високий ступінь адаптації та передбачення попиту тощо.

Глобалізація і бурхливі технологічні зміни ведуть до зміни стратегій ТНК. Все більше фірм переходять до

стратегічного переформування своєї діяльності з урахуванням тенденцій розвитку інформаційної економіки та основних напрямів науково-технічного прогресу. Одним із найбільш переконливих прикладів радикального стратегічного переформування діяльності є найбільша глобальна виробнича корпорація General Electric (GE). General Electric – глобальна багатопрофільна компанія, вона виробляє і збуває в 190 країнах світу різну промислову продукцію в різних секторах, в кожному з якої GE займає лідируючі позиції. GE позбулася в ході 226 операцій від неперспективних активів і придбала активи у стратегічно привабливих сегментах ринку і перетворилася на провідного світового виробника авіаційних двигунів, турбін, енергетичних установок, локомотивів, освітлювальної техніки і електроламп, медичного обладнання та спеціальних пластмас, реалізує різні інфраструктурні проекти тощо. У 2019 р. GE займала 9-е місце в рейтингу провідних світових фірм Forbes Global 2000 і за капіталізацію, згідно з Financial Times, – 13-е місце серед найбільших глобальних компаній. Нині діяльність фірми реалізується через 6 стратегічних господарських центрів: GE Energy, GE Healthcare, GE Transportation, GE Aviation, GE Capital, GE Home & Business Solutions. Акціонерний капітал GE сильно роздроблений і належить значній кількості різноманітних інвесторів в основному банкам, фінансовим компаніям і фондам розвинених країн. Зокрема, найбільшими пакетами акцій володіють банк State Street Corp. (3,51%) та інвестиційна компанія Vanguard Group Inc. (3,36%). Реальну владу в компанії реалізує вищий менеджмент. Ще у 2014 р. через ускладнення ситуації на глобальних ринках керівництво ТНК прийняло стратегічне рішення провести реструктуризацію, повертаючись до виробничої діяльності і позбавляючись від фінансових активів. Зокрема, продати за 26,5 млрд дол. частину активів фінансового підрозділу GE Capital, завдяки чому в умовах нестабільності та глибокої реструктуризації за підсумками 2015 р. збиток GE перевищив 12,198 млрд дол., обсяг продажів скоротився на 2% – до 92,731 млрд дол., а загальні витрати виросли на 2% і перевищили 87,127 млрд дол. [6].

Характерною рисою діяльності ТНК слід визнати зростання значущості фінансових операцій. Виходячи з подвійної природи капіталу, виникає можливість відокремлення капіталу вартості від капіталу функції, що призводить до значних змін в управлінні компанії. ТНК можуть отримувати підприємницький дохід від свого олігопольного положення на глобальному ринку, одночасно привласнюючи ренту від володіння специфічними нематеріальними активами, зокрема, від власності на об'єкти інтелектуальної діяльності, фінансові активи, від застосування різних фінансових інструментів тощо. Фінансовій діяльності ТНК притаманне активне застосування трансфертного ціноутворення та використання офшорних зон. Так, у 2019 р. 500 найбільших корпорацій США зберігають в офшорах більш ніж 2,1 трлн дол., виведених з-під оподаткування прибутків. Зокрема, глобальний технологічний лідер – компанія Apple – зберігає на рахунках своїх офшорних дочірніх фірм більш ніж 181,1 млрд дол., конгломерат GE на рахунках своїх дочірніх компаній у 18 офшорних зонах – 119 млрд дол., комп'ютерна корпорація Microsoft утримує на рахунках у 5 офшорах 108,3 млрд дол. акумульованого прибутку, фарма-

цевтична компанія Pfizer має 74 млрд дол. на рахунках 151 офшорної компанії [6].

Ще однією важливою характерною рисою діяльності провідних ТНК є нововведення і здатність до їх впровадження, адаптивність фірм до постійно мінливих умов глобального економічного простору. Географічні напрямки розповсюдження інновацій різко змінюються, оскільки наукові дослідження і розробки набувають все більш глобального характеру. За оцінками, 94% найбільших інноваційних фірм світу реалізують хоча б частину своїх НДДКР за кордоном. Ці компанії переносять інновації до країн, де їх продаж і виробництво динамічно зростають і де багато висококваліфікованих технічних фахівців, насамперед до Китаю та Індії. Для провідних світових компаній реалізація глобальної інноваційної стратегії є фактом. Фірми, які здійснюють глобальні НДДКР, у фінансовому відношенні перевершують своїх конкурентів. На компанії, що мають корпоративні центри у США, Європі і Японії, в 2019 р. доводилося 86% всіх витрат на НДДКР [14]. Такі компанії, як і раніше, домінують у рейтингу глобально інноваційних компаній. Але їхня частка витрат НДДКР впала з 96% у 2010 р. до 86% у 2019 р. При цьому частка американських компаній знизилася з 42% до 40%, частка європейських компаній залишилася без змін, а частка японських скоротилася з 24% до 16%. Volkswagen, Samsung, Intel, Microsoft та Roche очолюють список ТНК за розміром корпоративних витрат на НДДКР. До числа 20 найбільших за видатками на НДДКР ТНК увійшли також Apple і Astra Zeneca. Apple витрачає на НДДКР лише 3,3% своїх доходів порівняно із середнім показником 12,5% у решти 19 найбільших компаній світу [14]. Відсоток витрат на НДДКР у Apple менший, ніж у більшості конкурентів із сектору ІКТ. З іншого боку, немає статистично значущих доказів, що більш високі рівні витрат на НДДКР гарантовано дають кращі результати. В інноваційній сфері домінують компанії сектору ІКТ, охорони здоров'я та автомобілебудування. Максимальні витрати на НДДКР здійснюють фірми-розробники програмного забезпечення та інтернет-компанії. Витрати деяких ТНК на НДДКР значно перевершують відповідні статті бюджетів національних держав. Зокрема, за підсумками 2019 р. витрати на НДДКР найбільших компаній США становили 214 млрд дол., найбільших компаній Європи – 144 млрд дол., найбільших компаній Азії – 119 млрд дол. [14]. Сукупні витрати на НДДКР 10 найбільших корпорацій США перевищують аналогічні витрати таких держав, як Великобританія чи Франція. Лідерами зі здатності до нововведень та їх впровадження є такі компанії США, як Facebook, Tesla, Google, Apple, 3M Corporation, Microsoft, Cisco; японські фірми Toyota Motor, Sony Corporation і Honda; німецькі Daimler, Volkswagen, BMW, Siemens; корейські компанії Samsung, Hyundai, LG. За визнанням Forbes, список найбільш інноваційних компаній світу нині очолюють Apple і Google [15]. Apple досягла рекордних обсягів виробництва і збуту смартфонів iPhone 6 і iPhone 6 Plus, випустила на ринок свою головну розробку останніх років – «розумний» годинник Apple Watch. Серед світових інноваційних компаній варто згадати Tesla Motors, яка активно просуває електричні автомобілі власної розробки. До низки провідних інноваційних ТНК відносяться Samsung,

Amazon, 3M, Volkswagen, GE, Microsoft, IBM і Toyota. Прикладом високо інноваційної фірми є американська комп'ютерна корпорація Apple, обсяг продажів якої за 2019 р. перевищив 229,4 млрд дол., при цьому вартість активів становила 291,9 млрд дол., а чистий прибуток – 84,5 млрд дол. [15]. Останніми роками великі інноваційні фірми з'явилися в Китаї, Індії, Бразилії, Ізраїлі, частка яких у витратах 1000 провідних світових інноваційних компаній зростає з 5% у 2010 р. до 24% в 2019 р. Якщо 10 років тому в рейтингу Global Innovation були представлені 64 компанії з Китаю,

Індії, Бразилії та Ізраїлю, то нині таких компаній налічується вже 227 [15].

Висновки. Таким чином, за останні кілька десятиліть під впливом глобалізації, стрімких технологічних і демографічних змін найбільші ТНК значно змінили свої операції. У діяльності ТНК зростає значення нематеріальних активів і фінансових операцій, а також різнобічних інновацій. Провідні ТНК на основі інновацій проводять стратегічну переорієнтацію своєї діяльності, прагнучи не відстати від швидко мінливого зовнішнього середовища і технологій.

Список використаних джерел:

1. Население мира. Население континентов Земли 2021. Режим доступа: http://www.statdata.ru/world_population.
2. Stiglitz Joseph E. Making Globalization. 1-st ed., W.W. Norton & Company, Inc., New York, 2007.
3. Dunning J., Lundan S. Multinational enterprises and the global economy: second Edition. Bodmin Cornwall : MPG Books Ltd., 2008.
4. Bhagwati J. In Defense of Globalization. Oxford University Press, 2004.
5. Murphy A., Tucker H., Coyne M., Touryalai H. GLOBAL 2000. The World's Largest Public Companies. The List: 2020 Global 2000. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#fcdff335d8>.
6. Transnational Corporations in the World Economy: Formation and Development. *Copernican Journal of Finance & Accounting*. 2015. 4(1). P. 55–70.
7. Транснациональные корпорации : учеб. пособие / за ред. Д.Г. Лукьяненко, В.А. Белошапка Київ : Либідь, 2003.
8. Ханін І.Г., Сазонцев І.Лі Теорія транснаціоналізації світової економік : підручник. Донецьк : Юго-Восток, 2011.
9. Транснаціональні корпорації : особливості інвестиційної діяльності : навч. посібник 2-ге вид. перероб. та доповн. / За ред. Якубовського С.О., Козака Ю.Г., Логвинової Н.С. Київ : Центр учбової літератури. 2006.
10. Dovgal O., Makhova L. Development of the theory of innovations in the context of the new industrial revolution. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2020. № 11. С. 62–68. DOI: 10.26565/2310H9513H2020H11H07.
11. Grazia Ietto-Gillies. Transnational Corporations and International Production: Concepts, Theories and Effects, New York : Edward Elgar Publishing, 2018.
12. Forecast end-user spending on IoT solutions worldwide to 2025: Statista, Inc. URL: <https://www.statista.com/statistics/976313/global-iot-market-size/>.
13. Fareed Zakaria. The Post-American World. New York : W.W. Norton & Company, 2019.
14. World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, UN. New York, Geneva, 2020.
- P. 17. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf.
15. Forbes Global 2000 of 2020. *Forbes 2020*, 5th May, pp. 17–43.

References:

1. The population of the world (2021). The population of the Earth's continents. Available at: http://www.statdata.ru/world_population.
2. Stiglitz Joseph E. (2007) Making Globalization. 1-st ed., W.W. Norton & Company, Inc., New York.
3. Dunning J., Lundan S. (2008) Multinational enterprises and the global economy: second Edition. Bodmin Cornwall: MPG Books Ltd.
4. Bhagwati J. (2004) In Defense of Globalization. Oxford University Press.
5. Murphy A., Tucker H., Coyne M., Touryalai H. GLOBAL 2000. The World's Largest Public Companies. The List: 2020 Global 2000. Available at: <https://www.forbes.com/global2000/#fcdff335d8>.
6. Transnational Corporations in the World Economy: Formation and Development (2015). *Copernican Journal of Finance & Accounting*, no. 4(1), pp. 55–70.
7. Transnatsionalnye korporatsii: ucheb. posobie / za red. D.G. Lukyanenko, V.A. Beloshapka Kyiv: Libid, 2003.
8. Khanin I.H., Sazonets I.L. (2011) Teoriia transnatsionalizatsii svitovoi ekonomik: pidruchnyk. Donetsk: Yuhu-Vostok.
9. Transnatsionalni korporatsii: osoblyvosti investytsiinoi diialnosti: navch. posibnyk 2-he vyd. pererob. ta dopovn./ Za red. Yakubovskoho S.O., Kozaka Yu.H., Lohvynovoi N.S. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2006.
10. Dovgal O., Makhova L. (2020) Development of the theory of innovations in the context of the new industrial revolution. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina, serii «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, no. 11, pp. 62–68. DOI: 10.26565/2310H9513H2020H11H07.
11. Grazia Ietto-Gillies (2018) Transnational Corporations and International Production: Concepts, Theories and Effects, New York: Edward Elgar Publishing.
12. Forecast end-user spending on IoT solutions worldwide to 2025: Statista, Inc. Available at: <https://www.statista.com/statistics/976313/global-iot-market-size>.
13. Fareed Zakaria (2019) The Post-American World. New York: W.W. Norton & Company.
14. World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, UN. New York, Geneva, 2020.
- P. 17. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf.
15. Forbes Global 2000 of 2020. *Forbes 2020*, 5th May, pp. 17–43.